

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПОЗИТИВ-НОВОТВОРІВ ТА СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Бондаренко Віктор Олександрович,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології та лінгводидактики
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-7784-5691

Стаття присвячена вивченню основних критеріїв розмежування складних слів-новотворів, які активно поповнюють лексику англійської мови впродовж останніх десятиліть, та словосполучень. Проблема визначення мовних статусів полікомпонентної лексичної одиниці та словосполучення з ідентичною номінацією лишається невирішеною в сучасній лінгвістиці. Сукупність фонетичного, синтаксично-морфологічного та когнітивно-прагматичного критеріїв створення, закріплення та існування композит-новотворів у мовленнєвій комунікації та мові представляється як єдиний надійний шлях визначення мовного статусу даних лексичних одиниць.

Ключові слова: композит-новотвір, складне слово, полікомпонентна лексична одиниця, словосполучення, словотвір, композитологія, лінгвістичний статус.

Bondarenko Victor. Criteria for distinguishing innovative composites and phrases of the modern English language

The article is devoted to the study of the main criteria for distinguishing innovative compounds, which have been actively enlarging the lexicon of the English language in recent decades, and word combinations. The problem of determining the linguistic statuses of a multicomponent lexical unit and a word combination with an identical nomination remains unresolved in modern linguistics. The range of phonetic, syntactic-morphological and cognitive-pragmatic criteria for the creation, adaptation and existence of innovative compounds in speech communication and language is presented as the only reliable way of determining the linguistic status of given lexical units.

Key words: innovative compound, compound word, polycomponent lexical unit, word combination, word-form, compositology, linguistic status.

Вступ. Серед численних невирішених проблем сучасної лінгвістики проблема окремих аспектів англійського словотвору посідає чинне місце. А саме питання щодо визначення статусу полікомпонентних утворень англійської мови лишається *terra incognita* для багатьох філологічних студій та шкіл. Суть її в тому, що деякі дослідники розглядають такі мовні утворення як самостійні одиниці, в той час як інші заперечують таку думку і позиціонують їх як сполучення слів, що не досягли повної мовної лексикалізації і мають транзитивний характер, але прихильники обох точок зору, однак, вбачають у таких утвореннях ознаки складних слів(композитів).

Матеріали та метод. *Мета статті* – визначити та класифікувати основні критерії розмежування складних слів-новотворів та багатослівних словосполучень у сучасній англійській мові.

Для досягнення мети застосовано такі *методи та прийоми дослідження*: описовий (для опису мовних явищ, визначення їхньої специфіки, особливостей функціонування), структурний (для аналізу багатокомпонентних композитів та словосполучень, семантико-синтаксичних відношень між їх компонентами тощо), компонентний аналіз (для уточнення типу синтаксичного зв'язку між компонентами та класифікації критеріїв розмежування) тощо.

Результати. Традиційно статус складного слова завжди вважався однією з найсуперечливіших питань теорії словотвору, а з огляду на величезний корпус композитів-новотворів сучасної англійської мови, особливо сфери комп'ютерних технологій та соціокультурної

комунікації, проблема заслуговує на глибоке вивчення. На думку деяких лінгвістів, складне слово як об'єкт лінгвістичного аналізу принципово відрізняється від інших об'єктів даної ланки, зокрема афіксальних та конвертованих одиниць [2; 6; 9], а тому лінгвістика і далі у пошуку релевантних критеріїв диференціації саме складного слова серед інших лексичних одиниць.

Деякі дослідники дотримуються точки зору, що словоскладання є своєрідним комбінованим синтаксично-морфологічним типом словотвору, який специфіку співвідношення основ та порядок їх поєднання виводить за межі утворення простих похідних слів [1, с. 97], але дослідження останніх років пропонують інтерпретувати складне слово як одиницю, що поєднує у собі ознаки слова та словосполучення, та взагалі відмовитися від чітких розмежувань між цими типами мовних утворень. Крім того, як доводить більшість лінгвістичних теорій, функціональна необхідність як слова, так і словосполучення доволі подібна – обидві одиниці характеризуються номінативністю та вступають в приблизно однакові синтаксично-морфологічні відносини з іншими елементами мови.

Аналіз полікомпонентних утворень англійської мови свідчить, що їх основу можуть складати синтаксично оформлені синтагми (словосполучення та речення), або синтаксично відокремлені групи слів, що формують нові багатокомпонентні номінативні комплекси. Вирішення задачі ідентифікації складного слова розширює проблематику вивчення слова як основної одиниці мови на всіх рівнях її функціонування, і навіть сама проблема визначення складного слова викликає суттєві труднощі,

насамперед, через складність об'єкту, далі, через наявність численних суміжних об'єктів, що існують поряд з ним. Однак доведеним лінгвістичною наукою фактом можна вважати твердження, що складне слово носить подвійний характер: з одного боку, воно є словоподібним, з іншого – носить характерні ознаки синтаксичної одиниці. При цьому природа та характер компонентів, що складають структуру складних слів, відображають міжрівневий перехід синтаксичних структур у слова, якщо словосполучення чи речення розглядати як мотивуючу основу, а складне слово – як фінальний об'єкт даного процесу.

Активний процес поповнення лексичної системи англійської мови численним корпусом композитів-новотворів різноманітної лексико-десигнативної належності відбувається на сучасному етапі через масове використання комп'ютерних технологій та процеси міжгалузевої інтеграції та глобалізації. Такі мовні одиниці поповнюють словниковий склад мови не лише тому, що мова динамічна і постійно розвивається, а ще й тому, що виникає проблема номінацій предметів та явищ навколишнього світу, які виникають внаслідок еволюції суспільства, а відповідно і мови як основного засобу комунікації у ньому. Однак функціонування окремих складних слів у мовленні не свідчить про їх повну закріпленість як лексичних одиниць у мові. Доволі багато таких утворень, хоча і характеризуються певними категоріальними ознаками, ще не мають остаточного лінгвістичного статусу мовних одиниць і потребують більш досконалого вивчення на різних рівнях.

Мовні процеси відіграють важливу роль в утворенні нових слів та значень, але домінуючим фактором у породженні нових номінацій виступає дія зовнішніх факторів, які сприяють появі нових слів як наслідок реакції мови на по потребу в нових поняттях, предметах, явищах, в необхідності їх вербальної фіксації [3, с. 4]. В сучасному трактуванні базових засад композитології слід враховувати такі критерії для визначення лінгвістичного статусу композит-новотворів будь-якої мови:

1) *загальноприйнятись*, суть якого полягає у тому, чи є композит одиницею лексичної системи мови, чи виникає ситуативно лише у процесі мовлення;

2) *нормативність* визначається існуванням того чи іншого композита у межах мовної норми, тобто такі одиниці мови підлягають дії загальноприйнятих у мові законів, а не носять оказіональний характер;

3) *відтворення* пов'язане з ознакою загальноприйнятості і полягає в тому, що композити мають динамічний характер і можуть вживатися усіма мовцями не як оказіональні сполучення слів, а як повноцінні одиниці, що існують у лексичному запасі мовців даної мови;

4) *новизна* – це критерій для визначення композит-новотворів, який пояснює, що складне слово нове, але його необхідність у мові висока і мовці подолали певний шлях до його утворення (вони намагались відшукати найефективніший спосіб передати ту чи іншу номінацію, і врешті-решт дійшли до лексичної одиниці, яка втілила в собі всі її лексико-семантичні «сподівання»);

5) *ізолюване розуміння* композит розкривається в тому, що існують композит, значення яких не можливо зрозуміти ізолювано, а усвідомлюється лише через контекст чи мовленнєву ситуацію. Проте кількість подібних одиниць у мові низька;

6) *частотність вживання* вважається багатьма дослідниками основним критерієм, оскільки мовна одиниця є активною та динамічною лише тоді, коли вона фігурує у мовленні майже постійно, що стосується неминуче і композит-новотворів.

Іншим критерієм розмежування складного слова та словосполучення може слугувати універсальна тенденція економії мовного матеріалу з повним збереженням інформаційної оболонки, оскільки композити виникають як найефективніші засоби репрезентації семантико-когнітивного значення у стислій формі. Однак процес складання окремих компонентів у цілнораціональний композит інколи має обмеження в можливості його окремих елементів співіснувати та взаємодіяти. З лінгвістичної точки зору причини подібних обмежень можуть класифікуватися як мовні та немовні. До мовних обмежень слід віднести фонетичні, граматичні, логіко-синтаксичні та семантичні фактори, а також текстоутворюючі аспекти.

У межах даного вивчення ми розглядаємо значущість фонетичних причин обмежень в системі утворення композит, серед яких домінуючими є такі: 1) специфіка акцентно-ритмічної структури складних слів полягає в розподілі словесного наголосу та відповідної ритмічної організації багатоконпонентної лексичної одиниці. Більшість композит мають перший компонент під головним наголосом з подальшим розподілом другорядного та третинного наголосу між іншими компонентами; 2) складова структура композит, як правило, включає ту кількість складів, яка є фонетично ефективною для вимови мовцем та сприйняття слухачем. Це означає, що силабічна побудова складних слів має фонетичну довжину, орієнтовану на продуктивне сприйняття та відтворення в процесі комунікації. Дія даного фонетичного принципу зумовлена психологічними особливостями мовців та самого комунікативного процесу. Психолінгвістичний аналіз багатоконпонентних лексичних утворень свідчить про те, що їх фонетична довжина узгоджується з формулою пам'яті, згідно з якою людський мозок орієнтований на сприйняття, довготривале запам'ятовування та оперування 7 ± 2 одиницями [4, с. 144]. Саме таку кількість складів мають, за свідченням деяких дослідників, 60% композит сучасної англійської мови. Наприклад, розглянемо декілька лексичних одиниць даної категорії: *internet access, quality manager, digital television, business phone system, discount order form, network administrator, global telecom market, high-use business customer, long distance computer network* та інші.

Однак зв'язок особливостей формування багатоконпонентних одиниць мови з психологічними особливостями мовців слід віднести до немовних обмежень, які також є предметом нашого вивчення. Тому силабічна довжина, про яку йшлося раніше, є чітким відображенням саме

психологічної закономірності, суть якої полягає в тому, що при сприйнятті багатослівних комплексів не відбувається моментального «рефлексу на відношення» між конститuantами композиту, їх зміст не розуміється відразу, а це ускладнює процес комунікації. Ідеально оглядовими є двокомпонентні композити, семантичне значення яких впізнається вже на рівні елементів, що входять до їх складу та на рівні семантико-синтаксичних зв'язків між ними. Іншими словами, психологічний характер обмежень у формуванні композитів тісно пов'язаний з визначенням меж слухового та зорового сприйняття полікомпонентного утворення в мовленнєвому акті.

Незважаючи на дані обмеження, слід усвідомлювати, що більшість процесів словоскладання пов'язані із загальною для багатьох мов світу тенденцією до економії як артикуляційних зусиль мовця так і мовних ресурсів. На думку Н.Ф. Клименко, підвищення ступеня складності розумового процесу вимагає ускладнення синтаксичних зв'язків. Подібна діалектична єдність та кореляція між розумовими та мовними процесами свідчить про те, що синтаксис знаходиться у тісному взаємопоєднанні з процесами словотвору, а природа мотивації багатьох композитів та словосполучень – ідентична. Однак у композиті не повинні обов'язково реалізовуватись всі компоненти, які повинні бути у відповідному синтаксичному поєднанні [2, с. 137]. Спрощення в структурі полікомпонентних утворень можливе завдяки гнучкості словотвірних механізмів, а також завдяки співвідношенню явищ навколишнього світу, які відображаються у формі складного слова. Оскільки складне слово може означати предмет дійсності, воно є засобом передачі когнітивної інформації про навколишній світ на рівні з простим словом мови, і власне, в цьому полягає суть функціонально-комунікативного підходу до визначення статусу композитів-новотворів. Фактично складні слова-новотвори відображають тенденцію мови до еволюції словотвірної системи, що пов'язано з еволюцією навколишнього світу. Поповнення арсеналу словникового складу мови відбувається за рахунок необхідності створення нових номінацій для позначення нових предметів та явищ, а також завдяки функціонуванню слів у процесі комунікації. Крім лінгвістичних причин, на думку Дж. Уелза, відбувається процес демократизації англійської мови, виникають лексичні одиниці, які є результатом протиріч між існуючим лексичним потенціалом та необхідністю породження нової номінації [8].

Реалізація функціонально-комунікативного потенціалу композитів відбувається в мовленні, причому залежить від умов мовлення та конкретної комунікативної ситуації або контексту. Контекст слід розглядати у світлі соціопрагматичного підходу, тобто чітко розуміти, що мовленнєвий акт передбачає не лише процеси, які відбуваються у свідомості мовця, але й проблему розуміння слухачем, керуючись стратегією, яка забезпечує можливість спілкування, взаємодії та міжособових відносин комунікантів.

З іншого боку, функціонально-комунікативний характер процесів утворення та фіксації композитів роз-

кривається в полісемії мовних одиниць, а полісемія структурно-складних лексем призводить до розширення смислового арсеналу складного слова, що передбачає переносність значення, або його повну метафоризацію. Так, в змістовій структурі метафоричних композитів присутній компонент, який несе емоційний, експресивний та прагматичний ефект. В системі композитів сучасної англійської мови метафора спроможна породити нові смисли структурно-складних термінів сфери соціокультурного спілкування. Метафоричний характер інноваційних складних слів обумовлений їх експресивно-емоційною спрямованістю та підвищеним ступенем інформативності. Розглянемо для прикладу такі композити, як *business climate, environment-friendly product, economy recovery, kitchen language, business-friendly government*. Кожен з них має у складі компонент, що вносить метафоричне забарвлення і, таким чином, надає лексичній одиниці певний ступінь додаткового конотативного змісту.

Між тим розширення словникового запасу мови відбувається засобами реалізації словотвірних моделей у межах комунікативно-прагматичних потреб мовлення. Для англійської мови саме такий словотвірний механізм вважається найпродуктивнішим, з огляду на порівняно вузьку систему афіксації та аналітичний характер самої мови. Саме тому більшість інноваційних утворень сучасної англійської мови представлені структурно-складними лексемами, які стисло, але повністю розкривають інформаційну складову частину, закладену в номінації. При цьому головну роль у функціонуванні композита відіграє план вираження: композит, як правило, існує як цільноформлена одиниця в протилежність словосполученню. План змісту його полягає в функціонуванні лексемотворюючого параметру, який включає єдність та цільність номінативної одиниці.

Наприклад, композит *a credit card holder* реалізує декілька функцій: номінативну функцію (передає засобами мови окрему номінацію навколишнього світу), синтаксичну (між компонентами структури можна простежити наявність чітких синтаксичних зв'язків), функцію економії мовних засобів (на відміну від словосполучення *a holder of credit card* характеризується стислою формою), словотворчу (утворюється окрема лексична одиниця мови відповідно законам словотвору даної мови), комунікативну (реалізується в мовленнєвій комунікації). Якщо розглянути будь-який інший полікомпонентний композит, можливість реалізації даних функцій доводить той факт, що їх сукупність і є критерієм виокремлення складних слів-новотворів серед численного корпусу подібних їм словосполучень чи лексичних зрощень.

Однак даний критерій розмежування складних слів та словосполучень не може існувати самостійно, а на думку деяких авторів, є тісно співзвучним з критерієм мотивації утворення складних слів. Тобто виникнення композита у мові відбувається не лише в силу дії мовних законів, а також в наслідок дії головного мотиву – позначення широкої номінації засобами мови. Крім того, композитотворення залучає не лише мотива-

ційні ознаки, які полягають в характері синтаксичних відносин, але й асоціативно пов'язані між собою ознаки невербального сприйняття інформації. Хоча встановити синтаксичні або навіть морфолого-синтаксичні зв'язки між компонентами композита є досить непростою проблемою словотвору.

Характер зв'язків та відносин між компонентами складного слова встановлює тип та рівень його морфолого-синтаксичної вираженості та валентність предикативності значення композита в цілому [5, с. 72]. На думку А. МакКарті, логіко-семантичним аргументом формування структурно складних лексем є елемент предикативності, тобто один чи декілька компонентів композита мають дієслівну основу. Наприклад, композити *a bank manager* (від дієслова *to manage*), *a business owner (to own)*, *a site moderator (to moderate)*, *a meeting coordinator (to coordinate)*, *an Internet provider (to provide)* і т.д., адже загал композит так званого «дієслівного типу» доволі численний в англійській мові.

Композити даного типу радикально відрізняються від так званих «кореневих композит», семантичні та тематичні відносини між елементами яких здебільшого непередбачувані та недієслівні: *a market sector*, *a charity shop*, *a family tree*, *a company car*, *a mouse pad*. Єдиний шлях розуміння їх значення, коли ми зустрічаємо їх вперше – використання прагматичного досвіду або аналогії з подібними структурами. При цьому розбіжність семантичного значення композита як цілісної номінації та семантичних значень окремих елементів, що його складають, інколи кардинально відрізняються. Причиною таких протиріч може слугувати той факт, що при утворенні складного слова компоненти морфолого-синтаксичної структури, вибрані мовцем для називання предмету чи явища, не просто комбінуються залежно від того враження, яке у мовця склалося про предмет чи зв'язок предметів та понять, а залежно від того, як мовець бачить предмет чи явище, що підлягає називанню за допомогою складного слова. Семантика новоутвореного композита не є просто сумою значень його компонентів, а здебільшого співвідноситься з семантичними значеннями цих компонентів.

Таким чином, морфолого-синтаксичні відносини в структурі складного слова зумовлені реалізацією даного слова в контексті, в структурі речення. Як правило, ці зв'язки не виражені експліцитно, як це відбувається між членами речення, але виявляються на основі послідовного аналізу новоутвореної структури, і наявність синтаксичних та морфологічних ознак саме

пов'язана зі структурою складного слова як з фактором опосередкованого зв'язку його компонентів.

Висновки. В цілому, вивчаючи критерії розмежування складного слова та словосполучення сучасної англійської лексичної системи, слід зауважити, що підхід до такого вивчення мусить здійснюватись за декількома напрямками. Основу такого вивчення, перш за все, становить морфолого-синтаксичний підхід, який передбачає глибокий аналіз смислових, логічних, семантичних, структурно-семантичних, синтаксичних відносин у структурі композит. Значення новоутвореного композита не є просто сумою значень компонентів, які входять до її складу, а лише співвідносяться з цим значенням, а нове слово набуває додаткових смислів, що проявляються та реалізуються в його новому граматичному статусі, а інколи в нових смислових відтінках. Смисловий характер відносин реалізується в структурі речення та проявляється в суб'єктно-об'єктних та обставинних залежностях між компонентами складної структури.

Іншим, не менш чинним, підходом до визначення лінгвістичного статусу новоутворених полікомпонентних лексичних одиниць слід вважати когнітивний характер процесів словотворення, суть якого базується на можливостях людської пам'яті оперувати не словами, а сукупністю ознак, які є будівельним матеріалом та передумовою створення нового композита. Новоутворені структурно-складні лексичні одиниці відображають протиріччя між існуючими лексичними одиницями та необхідністю породження нових номінацій, між новими досягненнями в процесі пізнання світу та обмеженістю лексичної системи.

І останнім, на нашу думку, чинником, що визначає релевантні ознаки складного слова та словосполучення в сучасній лексичній системі англійської мови, є характер обмежень у функціонуванні композити як мовної одиниці та порівняно вільний статус словосполучення. Серед обмежень пріоритетними ми розглянули фонетичні, які полягають в особливостях силабічної структури композит-новотворів (як правило, композит включає кількість складів, яка ефективна для відтворення мовцем та сприйняття слухачем) та специфіці акцентно-ритмічної структури (словесний наголос у композитах, здебільшого, тяжіє до першого компоненту).

Інтеграція вищезазначених критеріїв уможливило процеси композитотворення та адаптації новостворених елементів у мовленнєвій комунікації та їх подальший фіксації у мові як повноцінних лексичних одиниць, що функціонують як носії семантичного значення та відзеркалюють когнітивні процеси навколишнього світу.

Література:

1. Домінієнко Н.В., Кіслухіна М.В. Функціональне словоскладання в термінології сучасної англійської мови. *Litera*. 2019. № 5. С. 93–104. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30969.
2. Клименко Н.Ф. Композит. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2000. С. 245.
3. Омельченко Л.Ф. Англійська композита: структура та семантика: автореф. дис. ... д-ра. філол. наук. Київ, 1989, 43 с.
4. Manerko L.A. Polycomponent substantive formations in psychological and linguistic focus. *Linguistic-psychological readings: materials of the XII Conference of ML University*. Munich, 2007. P. 141–150.
5. McCarthy A.C. *Current Morphology*. New York : Routledge, 1992. 288 p.
6. Roeper T., Siegel M. A Lexical Transformation for Verbal Compounds. *Linguistic Inquiry* 9. New York : Harper and Row publishers, 2003. P. 197–260.

7. Selkirk E.O. The Syntax of Words. Linguistic Inquiry. Monograph 7. Cambridge MA : MIT Press, 2010. P. 215–248.
8. Wells J.C. Longman Pronunciation Dictionary. London : CUP, 2015. 1075 p.
9. Williams E.O. On the Notions “Lexically Related” and “The Head of a Word”. *Linguistic Inquiry* 12. Cambridge : CUP, 2005. P. 245–274.

References

1. Dominenko N. V., Kislukhina M. V. (2019). Funktsionalne slovoskladannya v terminologii suchasnoi angliiskoi movy. [Functional word formation in the terminology of the modern English language] *Litera*. № 5. pp. 93 – 104. [in Ukrainian]
2. Klymenko N. F. (2000). Kompozyt. Ukrainska mova. Encyclopedia [Composite. Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska encyclopedia” imeni M. P. Bazhana. 245 s. [in Ukrainian]
3. Omelchenko L. F. (1989). Anhliiska kompozyta: struktura ta semantyka: avtoref. dys. ... d-ra. filol. nauk. [English composite: structure and semantics: author. dis. ... dr. philol. sciences]. Kyiv. 43 p. [in Ukrainian]
4. Manerko L.A. (2007). Polycomponent substantive formations in psychological and linguistic focus. *Linguistic-psychological readings: materials of the XII Conference of ML University. Munich*. pp. 141-150. [in English]
5. McCarthy A.C. (1992). *Current Morphology*. New York: Routledge. 288 p. [in English]
6. Roeper T., Siegel M. (2003). A Lexical Transformation for Verbal Compounds. *Linguistic Inquiry* 9. New York: Harper and Row publishers. pp.197-260. [in English]
7. Selkirk E.O. (2010). The Syntax of Words. Linguistic Inquiry. Monograph 7. Cambridge MA: MIT Press. pp. 215-248. [in English]
8. Wells J.C. (2015). Longman Pronunciation Dictionary. London: CUP. 1075 p. [in English]
9. Williams E.O. (2005). On the Notions “Lexically Related” and “The Head of a Word”. *Linguistic Inquiry* 12. Cambridge: CUP. pp. 245-274 [in English]